

CUMHURİYET ÜNİVERSİTESİ
İLÂHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

V. Cilt

II. Sayı

SİVAS - 2001

HZ. PEYGAMBER'E SEVGİ VE BAĞLILIĞIN ÖLÇÜSÜ

Yrd.Doç.Dr.Cemal AĞIRMAN*

Anahtar Kelime : Peygamber, Sevgi, Bağlılık

Giriş

Peygamberi sevmek ve ona bağlı olmak, İslam inancının bir gereğidir¹. Bu inancın temeli ise tevhihdir. Peygamber'e yönelik sergilenecek her türlü sevgi ve bağlılık tezahürleri bu ilke ile sınırlıdır.

Peygamber beşer üstü bir varlık olmadığı gibi sıradan bir insan da değildir. Bu iki temel nokta, ona yönelik sevgi ve bağlılığın ölçüsünü belirlemede etkin rol oynayacak, ancak belirleyici kriter, şüphesiz yine Kur'an-ı Kerim olacaktır. Bu da Allah'ın Peygamber'e tevdi ettiği görevleri doğru anlamakla mümkündür. Peygamber'in konumunu yanlış algılamak, gerek inanç noktasında, gerekse yaşam tarzında, çeşitli sapmalara yol açabilir. Mesela Peygamber beşer üstü bir varlık olarak algılandığında onu örnek almanın gereksizliğini, sıradan bir insan olarak algılandığında da onu örnek almanın gereksizliğini savunmak gibi bir yanlışlığa düşülebilir. Makalemizde bu noktada, bir kaç hususa dikkat çekmeye çalışacağız. Burada, bağlılıktan öncelikle anlaşılması gereken şeyin, Peygamber'e itaat olduğunu, dolayısıyla önce "itaat"ın ne anlama geldiğini belirtmek yerinde olacaktır.

İtaat sözlükte; *kabul etmek, boyun eğmek, emre uyup muhâlefet etmemek, muvafakat etmek, isteyerek yapmak, yapmaya çalışmak, alışmak* gibi mânâlara gelir². Terim olarak ise; -enirde vâcip ya da mendup, nehîyde haram ya da mekruh farkı gözetmeksizin³- "*emredileni yapmak, nehyedilenden kaçınmak*" olarak tarif edilmiştir⁴; *isyanın zıddı demektir*⁵. Ayrıca, itaatın; Ehl-i sünnet'e göre, "*emre*

* Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Hadis Ana Bilim Dalı Öğretim Üyesi.

¹ "Hiç biriniz, beni anasından babasından, (hatta) bütün insanlardan daha fazla sevmedikçe iman (mu ikmal) etmiş olamaz". Buhârî. İmân 8.

² Bk. el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, (nşr. Ahmed Abdülğafûr Attar), Beyrut 1404/1984, III, 1255-1256; Râğib el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî ğaribi'l-Kur'ân*, (th. Muhammed Seyyid Geylânî), Beyrut ts., s. 310; İbnü'l-Esrîr, Mecû'd-dîn Ebu's-Sa'adât İbnü'l-Esrîr: *en-Nihâye fî ğaribi'l-hadis ve'l-eser*, Beyrut ts., III, 142; İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-arab*, Beyrut ts., VIII, 240-241; el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukri: *el-Musbâhü'l-Münîr fî ğaribi's-Şerhi'l-kebir li'r-Rafi'i*, Beyrut ts., II, 380; ez-Zebîdî, M. Murtaza, *Tâcu'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmis*, Beyrut ts., V, 444; Asım Efendi, Ebu'l-Kemâl Ahmed, *el-Ukyânüsu'l-basîr fî tercemeti'l-Kâmi'si'l-muhîr*, İstanbul 1305.. III, 349-350.

³ et-Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Isulâhâti'l-funûn*, İstanbul 1984, II, 915.

⁴ es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, *Usûlu's-Serahsî*, İstanbul 1990, I, 111; İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1402, XIII, 95; el-Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahinûd İbn Ahmed, *Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır 1392/1972, XX, 107; Tehânevî, *age*, II, 915.

⁵ el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhîr b. Tâhîr et-Temîmî. *Usûlü'd-dîn*, İstanbul 1346/1928, s. 25; Serahsî, *age*, I, 111; İbn Hacer, *age*, XIII, 95; Aynî, *age*, XX, 107. İsyânın iki mânası vardır.

muvafakat etmek"; Mu'tezile'ye göre ise, "*irâdeye muvafakat etmek*" olduğu da ifade edilmiştir⁶.

Ancak burada, gerek Kur'an'ın Peygamber'e karşı takınılmasını istediği tavırlar⁷, gerekse itaat kavramının geleneksel yorum ve anlayışı, ya da İslam'ın kültürel yorumu dikkate alındığında, *saygı* ve *hürmet* in de, Peygamber'e karşı ortaya konması gereken itaat ve bağlılık kapsamında telakkî edilmesi gerektiğini söylemek mümkündür. Konu yukarıdaki tanım çerçevesinde ele alındığında bağlılığın itaatten daha kapsamlı olduğu, aralarında umum-husus ilişkisi bulunduğu söylenebilir. Yani her itaat eylemi bir bağlılıktır; fakat her bağlılık göstergesi itaat olmayabilir. Fakat burada, *saygı* anlamında bir itaat eylemi, bir bağlılık göstergesinden söz etmek mümkündür. Nitekim Yüce Allah Kur'an-ı Kerim'de: "*Ey iman edenler! Allah'ın ve Rasûlünün huzurunda, öne geçmeyin!...*"; "*Ey iman edenler! Seslerinizi Peygamber'in sesinden fazla yükseltmeyiniz! Birbirinize bağırduğunuz gibi Peygamber'e yüksek sesle bağırmayınız!...*"⁸ buyurmaktadır. Her iki ayet de Peygamber'e bağlılığın sergilenişinde izlenmesi gereken yolun yanısıra, bağlılık tezahürlerinin kapsamı konusunda da bir fikir vermektedir. Ancak burada, bağlılık noktasında bir kapsam sınırlamasından bahsedilecekse, önce peygambere itaat ve bağlılığın bir ölçüsünün olup olmadığını veya söz konusu sınırlamadan ne anlaşılması gerektiğini belirtmek gerekir.

Kur'an'ın, itaat ve bağlılıklar konusunda umumî ölçüler vazettiği bilinmektedir⁹. Peygamber'e bağlılığın ölçüsü konusunda belirtilmesi gereken önemli hususlardan biri, Peygamber'e itaat ve bağlılık kapsamına giren mükellefiyetlerde istisnanın olup olmadığı meselesidir. Bunun kapsam ve sınırının tesbiti de ancak Peygamber'i ve peygamberliği doğru algılamakla mümkündür.

Her şeyden önce, Allah'ın Peygamber'e verdiği tebliğ (Kur'an'ı aldığı gibi nakletme) ve tebyîn (Kur'an'ı açıklama) görevleri onu sevmeyi, ona itaat ve bağlılığı zorunlu kılmaktadır. Bu da, Allah için ve Allah'ın emri ile'dir. Bu bağlamda peygambere bağlılığın ölçüsü ve sınırı ile ilgili naslar; *inanç*, *sevgi* ve *ittiba* olmak üzere üç ana noktada ele alınabilir.

A. İnanç Açısından Peygamber'e Bağlılığın Ölçüsü

Kur'an, Hz. Peygamber'i bize; âlemlere rahmet olarak¹⁰ ve bütün insanlığa

Birincisi, günah işlemek ve vâcip olan itaatten uzaklaşmak; ikincisi de bir şeyden imtina etmek mânâsıdır. İtaat, emre muvafakat etmek olunca, itaatın zıddı olan isyan da emre muhalefet etmek ya da nehye muvafakat etmek olmaktadır [Bağdâdî, *age*, s. 252].

⁶Bağdâdî, *age*, s. 251; er-Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddin Muhammed b. Ömer. *Mefâtilü'l-gayb (et-Tefsîrü'l-kebir)*, Beyrut 1934, X. 143; el-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid es-Şerif, *et-Târifât*, Kahire 1357/1938, s. 140; Tehânevî, *age*, II, 914. Bağdâdî, Mu'tezile yerine Kaderiyye'yi zikretmiştir.

⁷el-Hucurât (49) 1-2

⁸el-Hucurât (49) 1-2

⁹Msl. bk. el-Bakara (2), 286 : "*Allah her şahsa, ancak gücü yettiği kadar sorumluluk yükler...*" Burada söz konusu sınırlama insan gücü ile alakalıdır. Bu da ferdin durumunu ilgilendirir. Buna durum sallık da denebilir.

¹⁰el-Enbiyâ (21), 107.

gönderilmiş¹¹ en üstün ahlâka sahip¹², müminlere öz canlarından daha yakın¹³, ümmetine son derece düşkün¹⁴, müjdeci, korkutucu, etrafını aydınlatan nûr¹⁵, keyfine göre konuşmayan¹⁶ bir beşer¹⁷, görev ve yetkileri sınırlı¹⁸, diğer insanlar gibi Allah'ın emir ve nehiyelerine karşı itaatle mükellef¹⁹; görevini adaletle tam ve eksiksiz bir şekilde²⁰ hiçbir karşılık almadan yerine getiren²¹ Allah'ın bir elçisi²² olarak tanıtmakta; ayrıca ona salât ü selâm getirip²³ emir ve hükümlerine itaat edilmesi gerektiğini²⁴ ve ona itaatın Allah'a itaat sayıldığını²⁵ da belirtmektedir. Bununla beraber Peygamber'in gaybı bilmediğini²⁶ ve Allah'ın hazinesine sahip olmadığını da bildirmektedir²⁷.

Bu âyetler bize, Hz. Peygamber'i tanıtmaktan yansırsa, ona itaat ve bağlılıkta uyulması gereken ölçüler hakkında da bir fikir vermektedir. Görev ve konumu itibarıyla beşer olarak itaate lâyık olduğunu, ona itaat ve bağlılığın insanların lehine ve kendileri için bir nimet sayıldığını²⁸, ancak ulûhiyette hiçbir payının olmadığını, bu sebeple ölçünün iyi korunması gerektiğini de belirtmektedir. Bunun yansırsa, Peygamber'i tasdik etmenin, imanın altı esasından biri olduğu da herkesin bildiği bir husustur. Bunun anlamı şudur: Peygamber'in nübüvvet ve risâletini kabul etmeden hiçbir dîni ve dünyevî uygulamanın, başka bir ifade ile itaate yönelik hiçbir faaliyetin Allah katında bir değeri yoktur. Bu sebeple şer'î iman, Peygamber'e iman etmekle ancak tamam olabilmektedir. Şu kadar var ki, *peygambere imân, keyfiyet itibarı ile Allah'a imân gibi değildir.*

Peygamber'e ilk itaat ve bağlılık belirtisi, ona iman, yani peygamberliğini kabul etmek ve bu kabûlü, mesela "*kelime-i şahâdet*"i söylemek gibi, açığa vurmaktır. Fakat "peygambere itaat"ın "Allah'a itaat" sayılması²⁹, peygambere Allah gibi iman ve itaat etmek anlamına gelmez. Kısaca Peygamber'i ilâh gibi kabul etmeden ve ona bir takım ilâhî sıfat, güç ve yetkiler atfetmeden, bir beşer kabul ederek itaat etmelidir³⁰. Nitekim Hıristiyanlar peygamberlerine ilâh derecesinde tâzim göstererek onu mâbud kabul etmişlerdi³¹. Halbuki bütün insanlık

¹¹Sebe' (34), 28.

¹²el-Kalem (68), 4.

¹³el-Ahzâb (33), 6.

¹⁴et-Tevbe (9), 128; el-Kehf (18), 6; eş-Şuarâ (26), 3.

¹⁵el-Ahzâb (33), 45, 46.

¹⁶en-Necm (53), 3-4.

¹⁷el-İsrâ (17), 93, el-Kehf (18), 110, Fussilet (41), 6.

¹⁸el-En'âm (6), 50, 107. Yûnus (10), 49.

¹⁹A'raf (7), 6.

²⁰el-Enbiyâ (21), 109.

²¹Yûsuf (12), 104; Furkân (25), 57, Sebe' (34), 47, eş-Şûrâ (42), 23.

²²Âl-i İmrân (3), 144.

²³el-Ahzâb (33), 56.

²⁴el-Haşr (59), 7.

²⁵en-Nisâ (4), 80.

²⁶Gayb ile ilgili bk. Albayrak, Halis, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İstanbul 1993, s. 15; Çelebi, İlyas, *İslam İnançında Gayb Problemi*, İstanbul 1996, s. 64-65.

²⁷Hâd (11), 31.

²⁸Bk. en-Nûr (24), 54, en-Nisâ (4), 13.

²⁹en-Nisâ (4), 80: "*Kim Rasûle itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur...*"

³⁰Bk. Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971, II, 1077, III, 1478-1479, 1772.

³¹Bk. el-Mâide (5), 73, 75.

sadece Allah'a ibadet etmekle emrolunmuştu³². Yalnız Allah'a tapmayı, yalnız O'na kulluk etmeyi emreden bu din³³, O'na eş koşmayı şiddetle yasaklamış³⁴, bunu şirk olarak nitelendirmiştir. Ayrıca Peygamber de bizler gibi bir insandır; Kur'an'ın deyişiyle "Allah'ın kulu ve elçisidir"³⁵. Her mümin onu sever, ancak bu sevgi ona tapma olarak nitelendirilemez³⁶. Hz. Peygamber, hayatı boyunca putperestliğe, şirke karşı mücadele etmiş ve her defasında kendisinin bir "kul" olduğunu belirtmiş, vefatından sonra kabrinin bir put, bir tapınak haline getirilmemesi için Allah'a dua etmiş, müminlere bu konuda emirler vermiş, Peygamberlerin kabirlerini tapınak haline getiren Yahûdî ve Hıristiyanlara Allah'ın lanet ettiğini belirtmiştir³⁷. Burada; *Allah'a itaatın...Zâtı ve ulâhiyyetinden*³⁸, *peygambere itaatın ise, Allah'ın emri*³⁹ ve *izninden*⁴⁰ dolayı olduğu hususunun altını çizmek gerekir. Bu sebeple itaatın bir yönü olan ibadet (tapınma), yalnız Allah için câiz ve meşrû iken, -Peygamberler dahil- hiçbir beşere tapınmak ve ibadet etmek câiz ve meşrû değildir⁴¹. Aynı şekilde itaat göstergelerinden biri olan secde⁴² de, Allah'tan başkası için câiz ve meşrû kabul edilmemiştir⁴³. Buna binaen Peygamberlere secde edilmediği⁴⁴ gibi, dualarda da bir şey istenirken Peygamberlerin şahsından değil bizzat Allah'tan dilenmelidir...⁴⁵.

Halk arasında, namazların sonunda yapılan dualarda, taleplerin sonunda veya başında "*Ya Rasûlallah!..*" ifadesinin kullanımı yanlışdır. Aslında halkımız, her ne kadar bu ifade ile zihnen ve kalben, talebini Allah'tan yaptığı düşünce ve inancında ise de bu ifadenin bu şekilde kullanımının yanlış olduğunu belirtmekte yarar var.

Ayrıca Allah'tan başkası için sırf o emretti diye, diğer bir ifade ile "*zât*" ı itibarı ile itaat etmek ya da canını feda etmek de doğru değildir. Nitekim savaşta bile amaç bizatihî ölmek değildir. Savaşta ölüm, meşrû ve kaçınılmaz olan asıl amaca ulaştıran nihâî bir vasıta. Peygamberler için canlarını feda edenler, aslında onlar canlarını, Allah için feda etmektedirler. Meseleye tevhid nokta-i nazarından bakıldığında, burada, insanlar için kurban kesmenin meşrû ve câiz olmadığını da zikretmek gerekir. Ashâbın, "*Ey Allah'ın Rasûlü! Camumuz sana feda olsun!*"⁴⁶ ifadeleri Rasûlullah'ın zâtı kastedilerek söylenmiş bir ifade değildir; onun

³²el-Beyyine (98), 5.

³³Bk. el-Fatiha (1), 5.

³⁴Bk. en-Nisâ (4), 36.

³⁵Âl-i İmrân (3), 144; el-Kehf (18), 110; el-Feth (48), 29.

³⁶Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislerle Göre Şeytan*, İstanbul 1995, s. 70-71.

³⁷*Buhârî*, Salât 48, Cenâiz 96, Enbiyâ 50, Libâs 19; *Müslim*, Mesâicid 19-23; *Tirmizî*, Salât 121; *Nesâî*, Mesâicid 13, Cenâiz 106; *Muvattâ*, Sefer 85, Medine 17; *Dârimî*, Salât 120; *Ahmed b. Hanbel*, I, 195, 218, 405, 435, 454, II, 246, VI, 34, 80. Ayrıca, bu konuda kısa tenkidî bir değerlendirme için bk. Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislerle Göre Şeytan*, İstanbul 1995, s. 70-71.

³⁸Râzî, *Tefsir*, X, 149.

³⁹en-Nisâ (4), 59, v.dğr.

⁴⁰en-Nisâ (4), 64.

⁴¹Cürcânî, *Târifât*, s. 140.

⁴²Elmalılı, *Hak Dini*, I, 318-319.

⁴³Bk. *Ebû-Dâvûd*, Nikâh 40; *Tirmizî*, Radâ 10; *İbn Mâce*, Nikâh 4; *Ahmed b. Hanbel*, IV, 381, V, 227, 228, VI, 76.

⁴⁴Elmalılı, *age*, I, 319.

⁴⁵Bk. el-Ahkâf (46), 5. Gâfir (40), 60. Ayrıca bk. *Buhârî*, *Tefsir* (2), 22.

⁴⁶*Dârimî*, *Mukaddime* 14; *Ahmed b. Hanbel*, III, 91.

yolu Allah yolu olduğu için mecâzî anlam ifade eder. Çünkü, daha önce de ifade edildiği gibi, Allah Teâlâ Peygamber'e itaati kendisine itaat kabul etmiştir⁴⁷. Ayrıca sahâbîler, savaş esnasında Peygamber'e ölüm üzere değil, kaçmamak üzere biat ettiklerini haber vermektedirler⁴⁸. Ölüm üzere yapılan bey'atın sabır ve sebat mânası ifade ettiği, hadis şarihlerince belirtilmiştir⁴⁹.

Secde etmek yalnız Allah için câiz olduğu halde⁵⁰, Allah'ın, melekleri Âdem'e secde ettirmesi hadisesi⁵¹, Allah'a itaatın mutlak olduğunu belgeleyen apaçık delil ve örneklerden biri olarak kabul edilmesi gerekir. Hz. Âdem'e yönelik secdenin amacı, Âdem'e bir ikram, tâzim, saygı ve selâm olduğunu göstermek⁵² olsa da, görünürde tevhide aykırı bir durum söz konusudur. Ancak gerçek öyle değildir. Eğer secde emri Hz. Âdem'den gelmiş olsaydı, o zaman bu secde, Hz. Âdem'e tapmak olurdu. Meleklerin Hz. Âdem'e secde etmeleri hadisesinde, emir Allah'tan geldiği ve Allah'ın emrine imtisalen gerçekleştiği, ayrıca tapınma değil, selâm ve tâzim anlamı ifade ettiği için⁵³ tevhide aykırılık teşkil etmemektedir.

Allah Teâlâ insanlara, birbirlerini rab edinmemelerini emir buyururken⁵⁴, peygamberlerin beşer olduklarını, melek olmadıklarını, diğer insanlardan en önemli farkın, "peygamberlerin vahiy almaları"⁵⁵ olduğunu ısrarla belirtir. Hz. Peygamber'in vefâtı neticesinde dehşete kapılan Hz. Ömer'in (ö.23/643), o an, "*Muhammed ancak bir peygamberdir. Ondan önce bir çok peygamberler gelip geçmiştir. Şimdi o ölür veya öldürülürse siz ardınızı dönüverecek misiniz?...*"⁵⁶ âyetini hatırlayamayıp; "Allah'ın Rasûlü ölmedi. Münafıkların kollarını ve bacaklarını kırıncaya kadar da ölmeyecektir!" şeklinde haykırdığı rivayet edilir. Bunu duyan Hz. Ebû Bekr (ö.13/634), minbere çıkarak; "Kim Allah'a ibadet ediyorsa muhakkak ki Allah Hayy'dir; O ölmez. Ama kim Muhammed'e tapıyor, ona ibadet ediyor idiyse, bilsinki o, ölmüştür", dedi ve arkasından da, "*Muhammed ancak bir resûldür...*"⁵⁷ âyetini okudu. Sakinleşen Hz. Ömer, "Sanki bu âyeti bugüne kadar hiç okumadım"⁵⁸ demekten kendini alamadı. Şüphesiz Hz. Ömer'in buradaki tepkisi, Hz. Peygamber'in ölmezliğine inanmasından değil, ondan ani ayrılışın verdiği şokun bir yansımasıdır.

Netice olarak peygamberi algımlarken, ona sevgi, itaat ve bağlılık görevi ifâ

⁴⁷Bk. en-Nisâ (4), 80.

⁴⁸Bk. Müslim. İmâre 68, 76; Tirmizî, Siyer 34; Neseî, Bey'at 7; Dârimî, Siyer 18; Ahmed b. Hanbel, III, 292, 355, 381, 396.

⁴⁹Bk. en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim İbni'l-Haccâc, Bağdat ts. VIII, 55 (İrşâdî's-sârî'nin kenarında); es-Sindî, Ebû'l-Hasan Nureddin b. Abdülhâdî, Haşiye alâ Süneni'n-Neseî, nşr. Muhammed Emin Demec, Beyrut ts., VII, 141.

⁵⁰Bk. Elmalılı, Hak Dini, I, 319.

⁵¹Bk. el-Bakara (2), 34.

⁵²Bk. İbn Kesîr, İmâduddin Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm, Kahire 1400/1980, I, 77-78.

⁵³Bk. İbn Kesîr, a.g.e. I, 77-78.

⁵⁴"De ki: "Ey Kitap ehli! Ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'a bırakıp birbirimizi rab olarak benimsemek üzere, bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin. Eğer yüz çevirirlerse: 'Bizim müslüman olduğumuza şahid olun' deyin!"; "Siz melekleri ve peygamberleri Rab olarak benimsemeyi emretmesi de yaraşmaz. Siz müslüman olduktan sonra, size inkar etmeyi mi emreder?" Âl-i İmrân (3), 64, 80.

⁵⁵el-Kehf (18), 110.

⁵⁶Âl-i İmrân (3), 144.

⁵⁷Âl-i İmrân (3), 144.

⁵⁸Buhârî, Cenâiz 3, Feđâilü ashâbi'n-Nebî 5, Meğâzî 83; İbn Mâce, Cenâiz 65; Ahmed b. Henbel, VI, 219, 220; Dârimî, Mukaddime 14. Hâdise benzer lafızlarla anlatılmaktadır.

edilirken sergilenecek inanç ve onun tezahürleri, tevhîdî çizgiyi zedelememelidir. Kısacası peygamberleri bir elçi kabul edip onlara bir resûl olarak itaat etmeli, risâlet sıfatında zât ve şahsiyetini değil, mursilin, yani onu gönderenin izzet ve haysiyetini nazar-i dikkate almalıdır. *Dolayısıyla ona bir takım beşer üstü sıfatlar atfetmek doğru olmadığı gibi⁵⁹, bu tür telakkîler aynı zamanda tevhîde de aykırıdır.*

B. Sevgi Açısından Peygamber'e Bağlılığın Ölçüsü

Peygamber'i (s.a.) sevmek imandandır⁶⁰. "Allah'a inanan bir mümin O'nun elçisini canından, malından, anasından, babasından daha fazla sevmedikçe imanını kemâle erdiremez"⁶¹. Fakat bu sevgi sınırsız değildir. Her şeyden önce Allah'ın sevgisine vesile ve sebep olan temayül ile peygamberi sevmeye sevkeden sevgi temayülü aynı değildir. Bilindiği gibi Allah, kemâl-i Zât'ından dolayı sevilir ve itaat edilirken⁶², peygambere sevgi Allah için ve Allah'ın rızasına ulaşmak içindir⁶³.

Hıristiyanlar, Hz. İsa'yı Allah için değil bizzat kendi zâtı ve şahsiyeti için sevdiklerinden, gerçek mânâda Allah'ı ve Hz. İsa'nın Allah tarafından olan tebligatını tanımamışlardır⁶⁴. Yahûdiler de Hz. Mûsâ'nın risâlet sıfatından ziyade şahsiyetinde ısrar etmiş, ulûhiyeti nefyetmişlerdir⁶⁵. Böylece sevgide ifrata düşerek peygambere olan sevginin ve buna bağlı olarak da ona olan itaat ve bağlılığın mâhiyetinden uzaklaşmışlardır. Bu durumu nazar-i dikkate alan Hz. Peygamber, bu gibi sapmalara meydan vermemek için kendisinin bir insan olduğunu sık sık ifade etmişlerdir. Hz. İsa ve diğer bazı peygamberlere yapılan ve onlara ulûhiyet isnadı gibi bir sapıklığa kadar uzanarak çıkırından çıkarılan tâzim ve ögmeleri reddederken, kendisinin daima bir beşer olduğunu, sadece gelen vahiy ile diğer insanlardan ayrıldığını söylemekteydi⁶⁶. Fakat, "*Ben ancak bir beşerim...*"⁶⁷..sözü de, kendisine ulûhiyet isnadını önlemek gayretinden başka bir mânâyâ çekilmemelidir. Diğer bir deyiş ile, bu ifadeden, dinde söz sahibi olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır⁶⁸. Zira, Allah'a olan itaat ve bağlılık ile Rasûlüne olan itaat ve bağlılık, birbirinden ayrılmamaktadır⁶⁹. Peygamber'e olan itaatın Allah'a itaat sayılması⁷⁰ da bu sebebe mebnîdir. Ancak *Allah gibi itaat ile Allah için itaat, Allah gibi sevmekle Allah için sevmek* arasındaki fark, hiçbir zaman dikkatten uzak tutulmamalıdır. Çünkü Allah gibi sevmek, Allah'a ortak koşmak anlamına gelmektedir. Hıristiyanların Hz. İsa'ya olan muhabbet ve bağlılıkları bu kâbil bir sevgidir. Allah için sevmek ise, sadece Allah'ı, şaibesiz tevhîd üzere sevmektir⁷¹. Peygamber'e olan itaat ve bağlılık, şahsiyet ve enaniyetinden dolayı değil,

⁵⁹Bk. Elmalılı, *age*, II, 1077.

⁶⁰*Buhârî*, İmân 8.

⁶¹*Buhârî*, İmân 8; Eymân 3; Müslim, İmân 69, 70; *Nesâî*, İmân 19; *İbn Mâce*, Mukaddime 9; *Ahmed b. Hanbel*, III, 177, 275, 278, IV 336.

⁶²el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâ ulûmîd-dîn*, Dımaşk ts., I, 12.

⁶³Elmalılı, *Hak Dini*, II, 1076.

⁶⁴Bk. Elmalılı, *age*, II, 1077.

⁶⁵Bk. Elmalılı, *age*, II, 1078.

⁶⁶Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh Mensûh*, İstanbul 1985, s. 11.

⁶⁷*Buhârî*, Enbyâ 48; *Dârimî*, Rikâk 68; *Ahmed b. Hanbel*, I, 23, 24...

⁶⁸Bk. Koçkuzu, *age*, s. 11.

⁶⁹Ali el-Kârî, *Şerhu's-Şifâ*, II, 10.

⁷⁰en-Nisâ (4), 80: "*Kim Rasûle itaat ederse Allah'a itaat etmiş olur...*"

⁷¹Elmalılı, *age*, II, 1078.

risâletinden dolayı ve niyabeten [Allah'ın emrine imtisâlen]dir. Fakat Allah'ın rızasına ve mağfiretine nâil olmak da, ancak peygambere itaat ve bağlılık ile mümkündür⁷².

Yukarıda da belirtildiği gibi Rasûl-i Ekrem (s.a), peygamberlerinin mezarlarını mescid edinen Yahûdî ve Hıristiyanlara Allah'ın lânetini dilemiş⁷³, peygambere dahi sevginin ölçülü tutulmasına ve tevhîdin dışına çıkılmaması gerektiğine dikkat çekmiştir. Böylece aşırı derecede fâzimin, eski ümmetlerde olduğu gibi, kendi ümmetini de putperestliğe sevkedebileceğinden endişe etmiş; bu sebeple, "Onlar, içlerinde iyi bir kimse bulunup vefat ettiğinde, kabri üzerine bir mescid inşa ederler, içinde de onların suretlerini tasvir ederler. İşte onlar kıyamet gününde Allah katında halkın en şerlileridirler" buyurmuştur⁷⁴.

Bazı kaynaklar da bir grub insanın, Rıdvân Bey'atının, altında yapıldığı ağacın yanına gelip orada namaz kıldıkları haberi Hz. Ömer'e ulaştığında, onları tehdit ettiğini, sonra da emredip ağacı kestirdiğini haber vermektedirler⁷⁵.

İnsanın, fitrî olarak en çok sevgi besleyebileceği anne ve babasına dahi duyacağı sevgi, tevhid ölçüleri ile sınırlandırılmıştır. Allah Teâlâ ana-babaya "öf" bile demeyi⁷⁶ yasakamışken tevhidi ihlal etme noktasında onları dinlememeyi emir buyurmaktadır: "Eğer onlar seni, hakkında bilgin olmayan bir şeyi bana ortak koşman için zorlarsa, onlara itaat etme! Onlarla dünyada iyi geçin! Bana yönelenlerin yoluna uy! Sonunda dönüşünüz ancak banadır..."⁷⁷

Netice olarak peygamberlerin ulûhiyyette paylarının olmadığı bir hakikattir. Esasen peygamberlerden hiçbiri de böyle bir iddiada bulunmamış, kendilerinin insandan başka bir şey olmadıklarını, ancak Allah'tan aldıklarını tebliğ etme vazifesi ile mükellef bulduklarını açıkça söylemişlerdir. İlk peygamber Hz. Adem'den son peygamber Hz. Muhammed'e kadar bütün peygamberlerin yaptıkları şey bundan ibaret olmuştur⁷⁸. Dolayısıyla peygambere sevgide bağlılığın ölçüsü, *tevhîd* ölçülerine bağlı kalmakla sınırlıdır.

C. Prensiplerine Uyuma Açısından Peygamber'e Bağlılığın Ölçüsü

Peygamber'e itiba [prensiplerine uyma] noktasında ölçünün ne olduğunu tetkik ederken şüphesiz, *Sünnet'in teşriî değeri ve bağlayıcılığı* söz konusu olacaktır. Yani Peygamber'in sünneti kapsamında yer alan her kural ve prensibe uyulmalı mıdır? Diğer bir ifade ile terim olarak mutlak mânâda sünnet, Hz. Peygamber'e izafe edilen söz, *fiil* veya *takrîr* olduğuna göre; her söz, fiil ve takrîre uyulmak gerekli midir?

Sünneti bağlayıcılık açısından, "bağlayıcı olan ve olmayan" şeklinde taksime tabi tutan âlimler oldukça çoktur. Fakat bu taksim, şüphesiz herkesin kendi

⁷²Bk. Elmalılı, *age.* II, 1078-1079.

⁷³*Buhârî*, Salât 48, Cenâiz 96, Enbiyâ 50, Libâs 19; *Müslim*, Mesâcid 19-23; *Tirmizî*, Salât 121; *Nesâî*, Mesâcid 13, Cenâiz 106; *Muvattâ*, Sefer 85, Medine 17; *Dârimî*, Salât 120; *Ahmed b. Hanbel*, I, 195, 218, 405, 435, 454, II, 246, VI, 34, 80.

⁷⁴*Buhârî*, Salât 48, 54; *Ahmed b. Hanbel*, I, 195.

⁷⁵Bk. İbn Hacer, *Feth*, VII, 361.

⁷⁶Bk. el-İsrâ (17) 23.

⁷⁷Bk. Lokman (31) 15.

⁷⁸Aksekî, *Ebedî Risâlet* (Mukaddime), s. 8.

anlayışı çerçevesinde olmaktadır⁷⁹. Teorik olarak böyle bir taksime gitmekte her hangi bir problem gözükmezken, Peygamber'e zıfaze edilen her söz, fiil ve takrîrin hangisinin bağlayıcı olup, hangisinin olmadığı noktasında ayırma gitmek pek o kadar kolay gözükmemektedir. Hangi söz veya kuralını Peygamber'den ne amaçla ortaya konduğu her zaman net bir şekilde, kesin çizgilerle ayırt edilmesi mümkün olamamaktadır. Ayrıca bazı uygulamaların birden çok amaçla sadır olduğu da bir gerçektir⁸⁰. Teke tek bu taksime bir takım belli kurallar çerçevesinde olmasının elbette müsbet yönde etkisi vardır, ancak nihahî noktada iş, yine fâkîhin fikhî yeteneğine ve anlayışına kalmaktadır. Aslında mezhepler arasındaki bazı farklı hüküm ve uygulamaların sebebi de bu tür farklı anlayışlar olmuştur.

Bütün bunlardan sonra şunu söylemek mümkündür: Hz. Peygamber'in kavli sünneti, ahkâm ve teşrî maksadıyla sadır olmuşsa, o, teşrî için bir delildir; fakat teşrî ile alakası olmadan⁸¹ ve vahye dayanmadan⁸², sadece dünyevî amaçla sadır olmuşsa, böyle bir kavli sünnet, ahkâm için delil teşkil etmez; binaenaleyh böyle bir vasfa sahip olan söze uyma mecburiyeti yoktur⁸³. Medinelilerin hurmaları aşılamlarını meneden sözlü hadis buna örnek verilebilir:

Râfi' b. Hadic (r.a.) şöyle bir nakilde bulunur: Nebî (s.a.) Medine'ye geldi. Halk, hurmaları islah etmekte olduklarını, onları aşıladıklarını söylüyorlardı. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Siz ne yapıyorsunuz?" diye sordu. "Biz bunu öteden beri yapmaktayız", dediler. Hz. Peygamber "Bunu yapmazsanız belki daha hayırlı olur", buyurdu. Onlar da hurmaları aşılamaı bıraktılar. Sonuçta hurmalar yemişlerini döktü veya verimleri azaldı. Bu durumu Hz. Peygamber'e hatırlattıklarında: "Şüphesiz ben de bir beşerim. Size dininizden bir şey emredensem onu hemen alınız, kendi reyimden bir şey emredersem, şüphesiz ben de bir beşerim (yanılabiririm)" buyurdu⁸⁴.

Enes'ten (r.a) gelen rivayette ise; Hz. Peygamber'in, "Bunu yapmazsanız daha iyi olur?" sözünün neticesinde aşılamanın terkedildiği, sonuçta hurmaların verim ve kalitesi düşünce de; "Sizin hurmalarınız ne oldu?" diye sorduğu, "siz şöyle şöyle buyurmuşunuz" diye, ilgili sözü hatırlatıldığında ise: "Siz dünyanızın

⁷⁹ Sünnetin bağlayıcılık açısından taksimi hakkında geniş bilgi için bk. Talat Sakallı, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *SDÜİFD*, Sayı: 2, Isparta 1996, s. 39-102.

⁸⁰ Örnek için bk. Ebû Muhammed İzzüddî Abdulazîz b. Abdüsselâm, *Kavâidu'l-Ahkâm fî Mesâlihî'l-Enâm*, Beyrut ts., II, 121.

⁸¹ Peygambere ait bir sözün teşrî ile alakası olup olmadığı, sözün içeriği, söylendiği konum, ilgili olduğu alan, dinin amacı ve buna benzer bir takım karinelerle tespit edilebilir. Mesela hurmaların aşılamaı, tamamen tecrübi ve bilimi ilgilendiren bir konudur: böyle bir alanda bir şey söylemek, Peygamber'in görevleri arasında yer almamaktadır. Dolayısıyla Peygamber'in bu konularda yanılması tabii olduğu gibi sözleri de bağlayıcı değildir. Ayrıca bu durum onun peygamberliğine de zarar vermez.

⁸² Peygamber'in bazı sözleri vahye dayalı söylenmiş olabilir. Mesela, Tahrîm süresinin üçüncü ayetinde belirtildiği gibi Hz. Peygamber'e Allah tarafından bir şey söylenmiş fakat söylenen söz Kur'an'da yer almamıştır. Bu da Hz. Peygamber'in zaman zaman Kur'an dışı vahiy ile bilgilendirildiğini göstermektedir. Ayet şöyledir: "Peygamber, eşlerinden birine gizlice bir şey söylemişti. Fakat eşi, o sözü başkalarına haber verip Allah da bunu Peygamber'e açıklayınca, Peygamber bir kısmını bildirmiş, bir kısmından da vaz geçmişti. Peygamber bunu ona haber verince eşi; "Bunu sana kim söyledi" dedi. Peygamber; "Bilen, herşeyden haberi olan Allah bana söyledi" dedi". [et-Tahrîm (66), 3] Ayrıca ilgili söz, bir ayet açıklaması da olabilir. Böyle bir sözün vahye dayalı olduğunu söylemede bir mahzur olmadığını düşünmekteyiz.

⁸³ Bk. Zeydan, Abdülkerim, *el-Veciz fî usûli'l-fikh*, İstanbul, s. 134.

⁸⁴ Nakilde, ravilerden; "İkrime, 'Yahut bunun gibi bir şey söyledi'", denilmekte.. "Ma'kirî de, "Hurmalar yemişlerini döktü" dediği.. şüphe etmediği belirtilmektedir. [*Müslim*, Fedâil 140].

işini daha iyi bilirsiniz” buyurduğu belirtilmektedir⁸⁵..

Alimler, hadiste yer alan, “Şüphesiz ben de bir beşerim. Size dininizden bir şey emredersem onu hemen alınız, kendi reyimden bir şey emredersem, şüphesiz ben de bir beşerim (yanılabılırım)” şeklindeki ifadeyi şöyle izah etmektedirler: Bu ifade, “Dünyaya ait bir şeyi kendi reyimle emredersem, ben de sizin gibi bir insanım, benim reyim de sizin reyiniz gibidir. Ona tabi olmak vacip değildir”, demektir. Fakat Rasûlullah şer’î bir meselede ictihadda bulunursa reyî ile amel etmek, ümmetine de vacip olur. Hurmaları aşılama meselesi şer’î bir mesele olmayıp halis bir dünya işidir. Dünya işleri hakkında ise Rasûlullah (s.a); “Siz dünyanın işini benden daha iyi bilirsiniz” buyurmuştur⁸⁶.

Kastalânî’ye (ö.923/1517) göre, “Peygamber size ne verdiyse onu alın, neyi yasak ettiyse ondan sakının”⁸⁷, “...bana tâbi olunuz ki Allah da sizi sevsin”⁸⁸, “...ona tâbi olunuz...”⁸⁹ âyetleri, Hz.Peygamber’in sözlerine olduğu kadar -mendub ya da peygamber olarak kendisine ait özelliklerden (hasâis) olduğuna dâir bir delil ikâme edilinceye dek- fiillerine uymayı da vâcip kılmaktadır⁹⁰. Çünkü Rasûlullah’tan sadır olan söz, fiil ve takrîr ler müslümanlar için hüccettir⁹¹; bunların, Allah’ın Rasûlü olma vasfıyla, umumî teşrîf ve uyma kastiyla sadır olması durumunda ittibat vâcip olur⁹².

Fiillerde asl olan Hz. Peygamber’in “örnek” liğidir⁹³. Kur’ân’ın ifadesiyle ümmet için, “Rasûllah’da güzel bir örnek vardır”⁹⁴. Nitekim lisân-ı hâl ile söylemek, söz ile söylemekten daha fasihtir; insanın tabiatı, sözlerin öngördüğü prensibe uymaktan ziyade, müşahade yoluyla gördüğüne uymaya daha meyyaldır⁹⁵. Hz. Peygamber’den gelen söz, fiil ve takrîrlerin hüccet olma noktasında, müslüman âlimlerin icması vardır. Çünkü söz, fiil ve takrîrden teşrîf kastolunmuşsa ona uymak vâcip olur⁹⁶. Dikkat edildiğinde, burada âlimlerin altını çizdikleri noktanın, “teşrîf kastolunmuşsa” kaydının olduğu görülecektir.

Bazılarına göre Sünnet’te yer alan bir hüküm, uyma noktasında Kur’an’da yer alan hüküm gibidir⁹⁷. Yani uyma ve delil olma yönünden aralarında fark yoktur. Bu görüşün sahipleri, Hz. Peygamber’in şu hadisini delil olarak sunmaktadırlar: “Bana Kur’an ve onunla beraber onun gibisi (sünnet) verildi. Yakında karı tok,

⁸⁵Müslim, Fedâil 141.

⁸⁶Davudoğlu, Ahmed, *Sahih-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, İstanbul, 1973-80, X, 159.

⁸⁷el-Hasr (59), 7. Bu ayetin, “sebebin husûsiliği hükmün umûmiliğine engel teşkil etmez” kuralından hareketle sünnetin hücciyeti için delil teşkil ettiğini söyleyenler olduğu gibi; savaş ganimetleri hakkında nâzil olduğunu, dolayısıyla sünnetin hücciyeti için bir delil olamayacağını söyleyenler de vardır. İlgili görüş ve tartışmalar için bk. Kırbaçoğlu, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, Ankara 1996, s. 247-250.

⁸⁸Âl-i İmran (3), 31.

⁸⁹el-Â’râf (7), 158.

⁹⁰el-Kastalânî, Ebu’l-Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu’s-sârî li-şerhi Sahîhü-l-Buhârî*, Bağdat ts, X, 313.

⁹¹Bk. Râzî, *Tefsir*, X, 149; İbn Hacer, *Feth*, XIII, 216; Hallâf, Abdülvahhâb, *İlmu usûli’l-fikh*, Kuveyt 1390/1970, s. 37.

⁹²Hallâf, *age*, s. 37.

⁹³İbn Hacer, *Feth*, XIII, 233.

⁹⁴el-Ahzâb (33), 21.

⁹⁵Bk. el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Bidâyetü’l-hidâye*, Mısır 1306, s. 5.

⁹⁶Râzî, *Tefsir*, X, 149.

⁹⁷Muhammed Süleyman el-Aşkar, *Ef’alu’r-Rasûl ve Delâletuhâ ala’l-Ahkâmî’s-Şer’iyye*, Beyrut 1408/1988, I, 26; Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh Mensâh*, İstanbul 1985, s. 9.

koltuğuna yaslanmış birisi; 'Size bu Kur'an yeter! Onda neyi helâl bulursanız onu helâl kabul ediniz! Onda neyi haram bulursanız onu da haram biliniz!', diyecek. Şunu iyi biliniz ki, Allah Rasûlünün haram kıldığı da Allah'ın haram kıldığı gibidir. Dikkat ediniz! Size ehli eşek eti, köpek dişli yırtıcı hayvanlar, aranızda anlaşma bulunan millet ferdinin kayıp eşyası... helâl değildir. Ancak bu sonuncudan sahibinin vaz geçmesi müstesna..."⁹⁸. Bu hadis⁹⁹, sahih Sünnet'in uyma yönünden Kur'an'dan bir farkı olmadığını ifade eder. Fakat Kur'an'ın önceliği bulunduğu noktasında şüphe yoktur¹⁰⁰. Nitekim herhangi bir konuda Kur'an'da mevcut bir delil var iken önce Sünnet'te yer alan delile baş vurulmaz¹⁰¹.

Şâfi'i (ö.204/826) de bu konuda şunları söylemektedir: "Sünnet'te yer alan kat'i beyan; Allah Teâlâ'nın kitabındaki beyanı gibi sayılır. Allah Teâlâ'nın kitabında yer alan farzları tasdik eden herkes; Rasûlullah'ın sünnetini de kabullenmek zorundadır. Allah kullarına Peygamberlerinin emrini dinleyip, yasaklarından kaçınmayı emretmiştir. Allah'ın Rasûlünden gelen bir hükmü kabul eden, Allah Teâlâ'nın hükmünü kabul etmiş gibidir"¹⁰².

Yukarıda zikri geçen ayetlerin yanısıra, daha pek çok âyet¹⁰³, Sünnet'in de Kur'an gibi bir teşrii kaynağı olduğunu göstermektedir. Rasûlullah'tan geldiği kesinlik kazanan bütün teşrii sünnet, müslümanların yaşantısında delil olma özelliğine sahiptir ve ittibai vâciptir¹⁰⁴. Hallâf'ın ifadesiyle bu sünnet ister Kur'an'da yer alan bir hükmü açıklayıcı nitelikte olsun, ister Kur'an'ın sükût ettiği yeni bir hükmü ortaya koysun, netice değişmemektedir¹⁰⁵. Çünkü her iki durumda da kaynak¹⁰⁶, Kur'an'ı açıklama görevine sahip olan Hz. Peygamber'dir.

Hz. Peygamber, diğer insanlar gibi bir beşer olmakla beraber Allah onu insanlara resûl olarak seçmiştir¹⁰⁷. Bu sebeple, Dihlevî (ö.1180/1766) Sünnet'i

⁹⁸Ebü Dâvûd, Sünnet 5.

⁹⁹Mehmet Emin Özafşar, bu hadisi, "Polemik Türü Revâyetlerin Gerçek Mahiyeti", adlı makalesinde tenkid etmekte, sonuç itibarı ile polemik türü rivayetlerin "sahabenin kendi aralarındaki ilmi münakaşalarda takındıkları tavrın rivayetlere dönüştüğü şekli" olduğunu, söz konusu "Erike haberi"nin de bu türden bir haber olması gerektiğini belirtmektedir (s. 30). Özet olarak, bu tür rivayetlerin bazı ilmi ve fikri akımlara mesned olarak kullanıldığını, hatta aslı olan bazı rivayetlerin bu amaçla genişletilip daraltıldığını veya bazı yeni formlara sokulduğunu, hatta bazı ilavelerin dahi yapıldığını ifade eder (s. 29). İlgili hadis hakkında bazı uzak ihtimalleri serdettikten sonra, "Doğrusunu Allah bilir" kaydıyla, bu tür rivayetlere ihtiyatla yaklaşılması gerektiğini belirten bir ifade ile son verir (s. 33). Bk. Mehmet Emin Özafşar, "Polemik Türü Revâyetlerin Gerçek Mahiyeti", *İslâmîyât*, Cilt: 1, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 1998, s. 19-48. Ancak burada şunu da belirtmek gerekir ki, bu rivayet söz konusu olmasa da Sünnet'e uymak, Kur'an gibi gerekli ve zarûridir.

¹⁰⁰eş-Şâtıbî, Ebü İshâk İbrahim b. Mûsa b. Muhammed, *el-Muvâfukât fî usûli's-şerî'a*, th. ve şrh. Abdullah Derrâzî, byy. ts., IV, 7; İbn Kayyım el-Cevziyye, Ebü Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb, *f'lâmu'l-muyakkî'in an Rabbi'l-âlemîn*, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid, Kahire 1374/1955, I, 11; Hallâf, *Usûl*, s. 39; el-Aşkar, *Ef'alu'r-rasûl*, I, 30.

¹⁰¹Hallâf, *Usûl*, s. 39.

¹⁰²İmam Şâfi'i, *er-Risâle*, çev., Ubeydullah Dalar, Ankara trs., s. 32-33.

¹⁰³Mesela bk. Âl-i İmrân (3), 32, 132; en-Nisâ (4), 13, 14, 59, 64, 65, 80, 115; el-Mâide (5), 92; el-Enfâl (8), 1, 13, 20, 24, 27, 46; et-Tevbe (9), 63, 71, 120; en-Nûr (24): 48, 51, 52, 54; eş-Şuarâ (26), 108, 110, 126, 131, 144, 150, 163, 179;...

¹⁰⁴Hallâf, *age*, s. 37.

¹⁰⁵Bk. Hallâf, *Usûl*, s. 37-38.

¹⁰⁶Kur'an açısından nakleden anlamında.

¹⁰⁷el-Feth (48), 29.

bağlayıcılık açısından, “risâletin tebliğine dayalı varid olan sünnet”¹⁰⁸, “risâletin tebliği ile ilgili olmayan meselelerden doğan sünnet”¹⁰⁹ olmak üzere iki açıdan ele almaktadır¹¹⁰. Bunlardan birincisi tebliğ kategorisini oluşturan hadis veya sünnetlerdir. Bunlar genel olarak bağlayıcı niteliktedir. İkinci kategoriye giren hadis veya sünnetler ise bağlayıcı değildir. Bunlar Hz. Peygamber’in beşer olarak ortaya koyduğu hususlar ile şahsî tecrübelerinden, âdet ve örften kaynaklanan ve dînî bir amaç gütmeksizin yaptığı fiillerden oluşmaktadır. Dihlevî bu kategoriye bütün ümmeti bağlayıcı nitelik taşımayan, Hz. Peygamber’in sadece o günün şartları gereği özel durumlar karşısında ortaya koyduğu çözümleri de dahil etmektedir¹¹¹. Bu kategoriye dahil olan sünnetler, birinci kategoriye dahil olanların aksine bağlayıcı bir nitelik taşımamaktadır. Bazı fıkıh usûlü eserlerinde bu taksim daha detaylı olarak şu şekilde ifade edilmektedir:

1. Oturmak, kalkmak, yürümek, uyumak, yemek, içmek vb. gibi, insanî tabiatının gereği peygamberden sadır olan fiilî sünnetin teşrîf olmadığı¹¹² çünkü bunların kaynağı risâlet değil beşerî vasıflar olduğu, lâkin peygamberlerden insanî bir fiil sadır olup da fiilden maksadın iktida olduğuna dair bir delilin bulunması halinde, bu delil ile o fiilin teşrîf olacağı belirtilmektedir¹¹³.

2. Ticaret, ziraat, ordu tanzimi, harp tedbiri ve tekniği, hastaya ilaç tavsîfi ve buna benzer, dünyevî işlerden tecrübe ve maharete dayalı, insanî tecrübelerinin gereği sadır olan sünnet de teşrîf değildir. Çünkü bunlar da risâlet vasfından kaynaklanmayıp şahsî takdir ve dünyevî tecrübelerden doğan hususlardır¹¹⁴.

Buraya kadar yapılan değerlendirmeler, sözü edilen teşrîf dışında kalan sünnete mutlak manada uyulmayacak anlamına gelmez. Hurmaların verim ve kalitesinin düşmesi hadisinde¹¹⁵ olduğu gibi zarar verici bir durum söz konusu ise, bağlayıcılık da sözkonusu olmadığından uyulmayabilir. Fakat uymak yasaklanmış değildir. Diğer bir ifade ile uyulduğunda muaheze olunmaz, ancak maddî bir kayba uğranmış olur. Aslında böyle bir fiil için Peygamber’den delil aramak yersizdir. Çünkü onun aslî görevi ziraatçılık olmadığı gibi, kendisi teknik sahalarda bir bilim

¹⁰⁸ Melekût ve âhiret âlemi ile ilgili bilgi ve malûmat bu bölüme dahildir. Bunların hepsi vahye müstendir. İbâdetlerin zaptı da bu kısma dahildir. Bunların bir kısmı vahye bir kısmı ictihada dayanır. Fakat bu ictehad vahiy menzilesindedir. Çünkü Allah Peygamberini reyinde hatada karar kılmamasın korunmuştur. Mutlak vâzedilip vakti belirlenmemiş ve sınırları tesbit edilmiş amel ve hükümler de bu kategoriye dahildir. [Aşkâr, *Ef’âlu’r-Rasûl*, I, 29-30].

¹⁰⁹ Âdet kabilinden ve kasıtsız olarak zuhur eden fiiller ile, dinle alakalı olmayıp sadece kendi reyine dayanan icraatları buna dahildir. [Aşkâr, *age*, I, 29-30].

¹¹⁰ Dihlevî, *Huceu’l-lâhi’l-bâliğa*, Beyrut 1990, I, 371-373. Ayrıca bk. Koçkuzu, *Hadiste Nâsih Mensûh*, s. 11.

¹¹¹ Dihlevî, *age*, I, 371-373. Ayrıca bk. Kırbaoğlu, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, Ankara 1996, s. 81.

¹¹² el-Âmidî, Seyfuddîn Ebû’l-Hasen Alî b. Ebî Alî b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli’l-ahkâm*, th., eş-Şeyh İbrâhim el-‘Acûz, Beyrut ts., I, 147; el-Bâcî, Ebû’l-Vefîd, *İhkâmü’l-fusûl fî ahkâmî’l-usûl*, th., Abdülmecid Türkî, Beyrut 1407/1986, s. 306; Zeydân, *Vecîz*, s. 134; Hallâf, *Usûl*, s. 43. Ayrıca bk. el-Aşkâr, *Ef’âlu’r-Rasûl*, I, 30.

¹¹³ Bk. Âmidî, *İhkâm*, I, 147; Muhammed Takîyü’l-hakîm, *el-Usûlu’l-amme li’l-fiklî’l-mukârin*, Beyrut 1963, s. 229-231; el-Bâcî, Ebû’l-Vefîd, *İhkâmü’l-fusûl fî ahkâmî’l-usûl*, s. 306; Hallâf, *Usûl*, s. 43.

¹¹⁴ Bu sebeple Hz. Peygamber bazı savaşlarında ordunun muayyen bir yere yerleşmesini emrettiği zaman bir kısım sahabîler, Hz. Peygamber’in bu görüşünün Allah’tan gelip gelmediğini, yoksa harbin bir hile olmasının gereği mi olup olmadığını sorabiliyorlardı. Sahâbe, “bir görüş, bir hile gereği” olduğu cevabını alınca, Hz. Peygamber, harbî sebeplerden dolayı başka bir yere yerleşilmesi gerektiğini söyleyen sahâbeye uymuştur [bk. Zeydân, *Vecîz*, s. 134-135; Hallâf, *Usûl*, s. 43].

¹¹⁵ *Müstim*, Fedâil 141.

adamı veya bir uzman da değildir. O bir peygamberdir. Peygamber'in görevleri de Kur'ân'da açıklanmıştır¹¹⁶.

Âdet kabilinden olan hususlara gelince; her ne kadar bu tür uygulamalara uymak vâcip değilse de âdâb kabilinden ya da Peygamber'e hürmeten¹¹⁷ uyulabilir; bu kabil hususlara da uymak yasaklanmış değildir. Sahâbe bunun örneğini en güzel bir şekilde ortaya koymuştur¹¹⁸. Zira bir mümin için, Hz. Peygamber'in hayat tarzını her alanda örnek alması kadar güzel bir şey olamaz. Ancak teşrî dahilinde olan sünnetle, teşrîye dayanmayan sünnet arasındaki farkı da iyi kavramak gerekir: *Teşrî kategorisine giren sünnete uymak vâciptir. Âdet kabilinden olan ve onun beşerî vasıflarından kaynaklanan fiillerine uymak vâcip değildir; ancak bu kabil bir fiile, hürmet ve saygı kabilinden de uyulabilir.* İnsanın, fitratı gereği her yönüyle sevdiği insan gibi olma isteği dikkate alındığında bu kabil bir bağlılık, bir sevgi tezahürü olabilir. Şu kadar var ki, teşrî dışında kalan ve beşer vasfından kaynaklanan bu ve buna benzer fiillere uyulmadığı takdirde günaha maruz kalınmaz, hatta İbn-i Hacer'in ifadesiye niyetle uyulduğunda sevap da kazanılır¹¹⁹. Bu husus tamamen fıkıhla ilgili bir durumdur. İbn Hacer'e göre hadisçiler nazarında âdet kabilinden olan sünnete de uyulmalıdır¹²⁰.

3. Bunun haricinde, Hz. Peygamber'in "üve(örnek)"liği dışında kalan diğer bazı fiilî uygulamaları da söz konusudur. Rasûlullah'tan sadır olup da şerî bir delil, onun kendisine has bir uygulama olduğunu belirtiyorsa, bu kabil bazı hususlarda peygamber üve değildir¹²¹. Çünkü bilindiği gibi Peygamber (s.a.) bir beşer olmakla beraber diğer insanlar gibi alelade bir beşer değildir¹²². Allah'ın bizzat eğittiği¹²³ ve risâletle görevlendirdiği¹²⁴ elçinin bazı husûsiyetleri olması gayet tabiidir. Onun bazı husûsiyetleri (hasâis), "örnek" olmadığı gibi umumî teşrî de değildir¹²⁵. Visâl orucu tutmak¹²⁶, dörtten fazla kadınla evlenmek¹²⁷ gibi durumlar onun hasâisindedir¹²⁸. Bu konularda Peygamber'e tâbi olmak doğru değildir ve naslarla yasaklanmıştır¹²⁹. Meselâ Kur'an'da Nisâ sûresinin üçüncü âyetinde en fazla dört kadınla ancak evlenebileceği bildirilmektedir. Ancak Peygamber (s.a.) bu

¹¹⁶Hz. Peygamber'e "tebliğ" ve "açıklama" görevi verilmiştir. Msl. bk. Âl-i İmrân (3), 20, en-Nisâ (4), 105, el-Mâide (5), 99, en-Nahl (16), 35, 44, en-Nûr (24), 54, v.dğr. Kur'an'ın hüküm beyan etmediği konularda Hz. Peygamber'in müstakil olarak hüküm koyması, söz konusu "açıklama" görevine dahildir. Zira peygamber de müstakil olarak beyan ettiği hükümlerde tamamen bağımsız olmayıp Kur'an'ın genel ruh ve kaidelerine bağlıdır.

¹¹⁷Bk. Reşid Rızâ, Muhammed, *Tefsirü'l-Menâr* (Tefsirü'l-Kur'an'ı'l-Hakîm), Beyrut 1393/1973, V, 276.

¹¹⁸Msl. bk. Zeydân, *age*, s. 134. Ayrıca bu konuda daha geniş bir bilgi için bk. Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999.

¹¹⁹Bk. İbn Hacer, *Feth*, I, 10. Âdetle sünnetin arasını ayıran niyettir. ay.

¹²⁰Bk. İbn Hacer, *age*, I, 11; XIII, 211.

¹²¹Âmidî, *İhkâm*, I, 147; Hallâf, *Usûl*, s. 44.

¹²²Bk. *Buhârî*, Savm 49, 50, l'tisâm 5, *Müslim*, Sıyâm 57-61.

¹²³el-Bakara (2), 151.

¹²⁴el-Feth (48), 29.

¹²⁵Âmidî, *İhkâm*, I, 147; Zeydân, *Vecîz*, s.135.

¹²⁶*Buhârî*, l'tisâm 5; *Ebü Dâvûd*, Tatavvü 10.

¹²⁷en-Nisâ (4), 3.

¹²⁸Âmidî, *İhkâm*, I, 148; es-Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr. *el-Hasâisu'l-Kubrâ*, (th. Muhammed Halîl Harrâs), Kahire 1387/1967, III, 298; Zeydân, *age*, s. 135. Hz. Peygamber'in husûsiyetleri (hasâis) için geniş bilgi için bk. Suyûtî, *age*.

¹²⁹Zeydân, *Vecîz*, 135.

hükümün dışında tutulmuştur. Fakat teheccüt namazı gibi kendisine vacip olup ümmetine müstehap olan diğer bazı hasâisi de söz konusudur.

4. Hz. Peygamber'in kasta dayalı; *farz*, *vacip*, *müstehab* ve *mübah* vasfını alan dört çeşit fiili yanında, "zelle", diğer bir ifade ile "evlâyi terk" adı verilen bir beşinci türü daha vardır ki, bu kapsamda yer alan fiiller de uyma mükellefiyeti dışında yer almaktadır¹³⁰. Uyku hali ve bayılma gibi kasta dayalı olmayan fiiller de uyulması gereken fiillerin kapsamı dışında tutulmuştur. "Zelle" diye ifade edilen küçük yanılığlarda, fiilin aslında kasıt vardır fakat bizzat zelleye kasıt yoktur. Meselâ yolda yürüyenin çamurda kayması gibi, yürüyenin yürüme kasıtı vardır, fakat kayma kasıtı yoktur. Böylece "zelle"nin, fiilin meydana gelişi esnasında fâile ârız olan, ancak oluşmasında bizzat kasıt bulunmayan bir fiil olduğu anlaşılmaktadır¹³¹. Mâsiyette kasıt söz konusu olduğu için "zelle"ye mâsiyet vasfı verilmemektedir. Ayrıca bir fiilin zelle vasfını alabilmesi için fiilin hemen akabinde ya fâili, ya da Allah tarafından zelle olduğunun beyan edilmesi gerekir. Nitekim Mûsâ (a.s.) kıptıyı öldürdüğünde, "...bu şeytan işidir..."¹³² şeklinde, Allah Teâlâ olayı açıklığa kavuşturmuştur. Netice olarak zellenin hemen akabinde bir açıklama vuku bulunca, böyle bir fiile uymanın doğru olmadığı da açıklık kazanmış olmaktadır¹³³.

5. Âlimler, Hz. Peygamber'in insanî vasıflarından kaynaklanmayıp *sehven* tezahür eden fiillerinin ümmet için bağlayıcı olup olmadığı konusunda ihtilaf etmişlerdir. Kimine göre her bir fiilin, vâcip olduğuna dair bir delil ikame edilinceye kadar vucûbiyeti hakkında tavakkuf edilmelidir. Kimine göre de vucûbiyetin aleyhine delil ikame edilmedikçe, bütün fiillerine ittiba ve iktida vâciptir¹³⁴. Ebu'l-Hasen el-Kerhî'ye (ö.340/951) göre Hz. Peygamber'in fiillerinin *vâcip*, *mendub* ve *mübah* gibi sıfatları vardır. O bütün bu fiillerde, fiilin sıfatı ne ise o hal üzere ittiba olunur. Fiilin sıfatı bilinmezse ibâha söz konusudur ve ittiba, delilin ikamesi ile sabit olur. Cessas (ö.370/980) aynı görüşleri paylaşmakla beraber, fiilin sıfatını belirten delil bilinmezse de Hz. Peygamber'e ittiba edildiğini, hasâis olduğuna dair bir delil ikame edilinceye kadar fiile ittiba esas olduğunu belirtmektedir ve Cessas'a göre doğrusu da budur¹³⁵.

Hz. Peygamber'in, "Benim namazı nasıl kıldığımı görüyorsanız öyle kılınız"¹³⁶ ve "Hac menaskinizi (benden görerek) iyi kavrayınız! Çünkü belli

¹³⁰Bk. Serahsî, *Usûl*, II, 86.

¹³¹Bk. Serahsî, *age*, II, 86. "Zelle", fâili tarafından bizzat kastedilmeden vukû bulan, ancak kasıtlı olarak mübah bir fiilin işlenmesi esnasında ortaya çıkan haram bir fiilin adıdır. "İsyân" ise, kasıtlı olarak işlenen haram bir fiilin adıdır. Zelleye ma'siyet denmesi mecâzendir ve âyete dayanmaktadır [Tâ-hâ (20), 121]. Çünkü peygamberler, zelleden değil, büyük ve küçük günahlardan mâsumdurlar. Bazı Eş'ârilere göre küçük günahlardan da mâsum değildirlir [Şeyh İsmail Hakkî er-Rabbânî es-Samedânî, *el-Furûk*, İstanbul 1310, s. 161].

¹³²el-Kasas (28), 15.

¹³³Serahsî, *Usûl*, II, 86.

¹³⁴Serahsî, *Usûl*, II, 86. Peygamberlerin fiilleri genel olarak iki kısma ayrılır: 1. Tebliğ kabilinden olanlar, 2. Tebliğ kabilinden olmayıp hükümleri beyan özelliği taşımayanlar. Bunlar beşerî tabiatından kaynaklanan fiiller ile kendine has olan adetleri ve kalbinden yaptığı zikirlerdir. Birinci şıkka dahil olan fiillerde sehiv mümkün değildir. İkinci şıkka dahil olan fiillerde, -Kâdî İyâz'ın nakline göre bazı âlimler, hükümlerin bina edildiği tebliğ yoluyla sadır olan fiillerden olmadıkları ve vahye de dayanmadıkları için- sehiv ve gaffeti câiz görmektedirler [el-Umerî, Nâdiye Şerif. *İctihâdu'r-Rasûl*. Beyrut 1405/1985, s. 138-139].

¹³⁵Serahsî, *Usûl*, II, 87.

¹³⁶*Buhârî*, Ezân 18, Edeb 27, Âhâd 1; *Dârimî*, Salât 42; *Ahmed b. Hanbel*, V, 53.

olmaz, belki bu hacdan sonra bir daha hac yapamam" ¹³⁷ ifadelerinde emir sığasının kullanılması, bazılarınca fiilin bizatihî kendisi ittibatı gerektirmediğine delil olarak gösterilmiştir ¹³⁸.

Ahmed Nâim de (ö.1353/1934) Peygamber'in (s.a.) fiiline uyma konusunda şunları söylemektedir: "Fiil-i mervînin fiil-i Rasûl olduğu sabit olduktan sonra itirazı câlip olan hususatı münakaşa edebiliriz. Biz müslümanlarca fiil-i Resûl her ne olursa olsun doğrudur ve Rızây-ı Bârî'ye muvâfıktır" dedikten sonra, "Muhakkak ki sen büyük bir ahlâk üzere sin" ¹³⁹, "O kendi hevasından söylemez. Onun bildirdikleri, kendisine vahyedilenden başka bir şey değildir" ¹⁴⁰, "Rasûl size ne verdiyse onu alın, size neyi yasak ettiyse ondan sakının" ¹⁴¹ âyetlerini sıralayarak, "Resûlullah'ın kavli, fiili ve takrîri bizim için ilâhî şeriattır" demektedir ¹⁴².

Sünneti bağlayıcılık açısından ele alırken dikkat edilecek husus, onun sözlerinin veya fiillerinin hangi durum, sıfat ve yetki ile söylendiğini ayırt etmek, onun tasarruflarını birbirinden ayırmaktır. Zira Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinin kaynağı olmaya uygun bir çok sıfatı vardır. Sünnetin bağlayıcılığı açısından bir hüküm verebilmek için bu sıfatların tesbiti önemlidir. Ancak bir söz veya fiilin sudûru, birden çok sıfatı aynı anda ilgilendirebilir de.

Muhammed b. Tâhir b. Aşûr, Hz. Peygamber'in makam ve sıfatlarını dikkate alarak sünnetin bağlayıcılığını şu şekilde kategorize etmektedir:

1. *Yasama (teşrîf) kategorisine dahil olanlar*: Hz. Peygamber'in sünnetlerinin çoğu teşrîf amaçlıdır ve bu kategoriye dahildir. Çünkü Hz. Peygamber'in gönderiliş amacı insanlara uymaları gereken hususları yani ahkâmı bildirmektir. Mesela Veda Hutbesini irad ederken buyurduğu "Hac ibadeti ile ilgili fiilleri benden öğreniniz!" ¹⁴³, "burada hazır bulunanlar, bulunmayanlara tebliğ etsin!" ¹⁴⁴ ve "namazı, ben nasıl kıhyorsam öyle kılınız!" ¹⁴⁵ gibi sözleri bu kategoriye giren sünnetlere örnektir. Bu sebeple hacc menasikinin nasıl yapılacağı ve namazın nasıl kılınacağı konusunda Hz. Peygamber'e uymak zorunludur.

2. *İfâ (fetva) makamına dahil olanlar*: Dinî bir konuda kendisine sorulan sorulara Hz. Peygamber'in verdiği cevaplar bu kategoriye dahildir. Mesela Hz. Peygamber'in Veda Haccı sırasında kendisine gelip kurban kesmeden önce traş olduğunu, şeytan taşlamadan önce kurban kestiğini söyleyenlere, böyle yapmalarının hacca zarar vermeyeceğini söylemesi buna örnektir ¹⁴⁶. Buna benzer daha pek çok soru Hz. Peygamber'e gelmiş; herkese de aynı cevabı vermiştir.

¹³⁷Neseî, Menâsik 220; Ahmed b. Hanbel, III, 318, 366.

¹³⁸Bk. Serahsî, age, I, 14.

¹³⁹el-Kalem (68), 4.

¹⁴⁰en-Necm (53), 3-4.

¹⁴¹el-Haşr (59), 7.

¹⁴²Ahmed Nâim, *Sahîhü Buhârî Muhtasari Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1981-82, I, 184.

¹⁴³Neseî, Menâsik 220; Ahmed b. Hanbel, III, 318, 366.

¹⁴⁴Buhârî, İlim 9, 10, 37, Edâhî 5, Hacc 132, Sayd 8, Fiten 8, Meğâzi 51, 77, Tevhîd 24; Müslim, Kasâme 29, 30; Ebû Dâvûd, Tatavvu 10; Tirmizî, Hacc I, Neseî, Menâsik 111; İbn Mâce, Mukaddime 18; Dârimî, Menâsik 72.

¹⁴⁵Buhârî, Edeb 27.

¹⁴⁶Muvattâ, Cihad 18.

3. *Yargı (kaza) makamına dahil olanlar*: Rasûlullah'ın, ihtilafı bir konu hakkında iki kişi arasında verdiği hüküm bu kategoriye girer. Habibe bt. Sehl'in, kocasından ayrılmak istemesi üzerine Hz. Peygamber'in, onun kocasından aldığı bahçeyi geri vermesi şartıyla ayrılmalarına hükmetmesi¹⁴⁷, bu kategoriye giren uygulamalara örnek verilebilir.

Aslında bu üç kategori de yasama (teşri) niteliğindedir. Zira yargı da fetva da teşriî hükümlerin uygulanmasından ibarettir. Ancak bağlayıcı olan bu üç kategori, genel olabileceği gibi özel şahıs ve durumlara da has olabilir. Bu durumda, kategorilerin bağlayıcılığı da söz konusu şahıs, durum ve şartların varlığına bağlı olur.¹⁴⁸ Hz. Peygamber'in sıcak bölgelerde fermantasyona sebep olan bazı kapların kullanımı ile ilgili yasağı örneğinde olduğu gibi.

4. *Devlet başkanlığı (imara) sıfatına dahil olanlar*: Hz. Peygamber'in, risâlet sıfatı ile değil, bir devlet başkanı olarak verdiği hükümler bu kategoriye dahildir. Bu gruba dahil olan uygulamalar, devlet başkanının iznine bağlıdır. Mesela Hz. Peygamber'in, "bir düşmanı öldüren, onun üzerindekiyle sahip olur"¹⁴⁹ sözü buna örnektir.

5. *Yol gösterme ve irşâd (hady : iyiye-güzele teşvik) grubuna girenler*: Bu kategoride söz konusu olan emir ve yasakların mutlaka yerine getirilmesi zorunlu değildir; bunlar iyi ve güzel olana teşvik amacı taşımaktadır. Mesela ev sahiplerinin kölelerine yediklerinden yedirip giydiklerinden giydirme tavsiyesi ile ilgili hadis¹⁵⁰ buna örnek verilebilir. Burada zorunlu olan, kölenin normal düzeyde gıda ve giyim ihtiyacının karşılanmasıdır. Hadiste ifade edilen ise ideal olanıdır.

6. *Arabuluculuk (sulh) grubuna girenler*: Bu kategoriye giren hususlar yargı kategorisinden farklı olup tavsiye niteliğindedir. Sadece iki tarafı anlaştırmak amacıyla ve iki tarafın rızasına dayalı olmak şartıyla ortaya konan çözümleri ihtiva eder. Mesela Ka'b b. Mâlik, Abdulah b. Ebî Hadred'den alacağını istemesi üzerine çıkan tartışmayı sona erdirmek için Ka'b'a alacağının yarısından vaz geçmesini tavsiye etmesi¹⁵¹ buna örnektir.

7. *Fikir danışanlara yol gösterme (el-işâretu ale'l-musteşir) grubuna girenler*: Burada normalde geçerli olan bir muamelenin, uygulama biçiminin hoş olmayacağından dolayı yasaklanması söz konusudur. Temelde Hz. Peygamber, kendisine danışılan bir fikre yol göstermektedir. Bunun birden çok alternatifleri olabilir. Örneğin Hz. Ömer Allah rızası için cihatta kullanılmak üzere birine bir at verir. Daha sonra at sakatlanır. Bu durumda cihatta elverişsiz hâle geldiğinden adam atı satmak ister. Hz. Ömer adamın atı ucuz satacağını düşünerek onu satın almak ister. Bu durumu Hz. Peygamber'e danışır. Peygamber (s.a.) "sadakasından cayan kusmuşunu yiyen köpek gibidir"¹⁵² buyurarak bir dirhem dahi olsa atı satın almamasını söyler. Bu yasaklama söz konusu davranışın hoş olmadığıdır; yoksa temelde yasak bir muamele değildir.

¹⁴⁷ *Ebû Dâvûd*, Talak 18; *Tirmizî*, Hacc 76; *Neseî*, Hacc 225; *İbn Mâce*, Menâsik 74; *Dârimî*, Talak 7; *Muvattâ*, Talak 31.

¹⁴⁸ Kırbaşoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, s. 83.

¹⁴⁹ *Buhârî*, Hacc 125, 130, 131; *Müslim*, Hacc 327, 330, 331; *Ebû Dâvûd*, Menâsik 78, 87; *Tirmizî*, Hacc 76; *Neseî*, Hacc 225; *İbn Mâce*, Menâsik 74; *Dârimî*, Menâsik 53, 65; *Muvattâ*, Hacc 242.

¹⁵⁰ *Buhârî*, İmân 22, İtk, 15.

¹⁵¹ *Buhârî*, Husûmât 4; *Müslim*, Mûsâkât 20, 21; *Ebû Dâvûd*, Akdya 12; *Neseî*, Kudât 20; *İbn Mâce*, Sadakât 18; *Dârimî*, Buyû 49.

¹⁵² *Buhârî*, Hibe 30; *Müslim*, Hibât 5, 6; *Ebû Dâvûd*, Buyû 81; *Neseî*, Hibe 3; *İbn Mâce*, Sadakât 1.

8. *Nasihât (en-nasiha) grubuna girenler:* Fatma bt. Kays, Muaviye b. Ebû Süfyan ile Ebû Cehm'in kendisi ile evlenmek istediklerini söylediğinde Hz. Peygamber, "*Ebu Cehm eli sopalının biridir, Muaviye ise cimri bir adamdır*¹⁵³" diyerek her ikisi ile de evlenmesinin uygun olmadığını söylemiştir. Buradaki evliliğin câiz olmadığı anlamı çıkmaz. Burada sadece bir tavsiye söz konusudur.

9. *İnsanları en mükemmele yönlendirme amacına yönelik olanlar:* Bu kategoriye giren emir ve yasaklar, en mükemmele, en şerefli ve faziletli eylemlere yönlendirme amacı taşır. Hz. Peygamber'in ashabının gönüllerini olgunlaştırması ve onları, dinî derecelerinin uygun olan durumların en güzeliyle sıfatlanmaya yönlendirmesi ile ilgili emir ve yasakların çoğu bu kategoriye girer. Şayet bütün ümmet bunlara yönlendirilirse zorluk çıkar. "*Sizden biriniz, komşusunun duvarına giriş koymasını engellemesin!*¹⁵⁴" hadisi buna örnektir. Bunu Mâlik bir terğib olarak yorumlamıştır. Çünkü bu, "*mâlik, mülkünde mutlak tasarrufa sahiptir*" kaidesine aykırıdır.

10. *Yüce hakikatleri telkîn grubuna girenler:* Mesela Hz. Peygamber, sadakanın önem ve faziletini anlatmak için Ebû Zer'e, "*Uhud Dağı kadar altınım olsa, üç dinar kalıncaya kadar onu sadaka olarak dağıttım*¹⁵⁵" buyurmuştur. Ebû Zer, bu sözü gerçek manada alıp mal ve para biriktirmenin yasak olduğunu savunurken, Hz. Osman bu anlayışın yanlış olduğunu söylemiştir.

11. *Tehdit ve azarlama (et-te'dîb) grubuna girenler:* Hz. Peygamber'in tehdit ve ikaz kasdıyla mübalağalı ifadeler içeren sözler söylediğine dair pek çok örnek vardır. Bu tür hadisleri zahîrî manaları ile ele almak doğru değildir. Mesela Hz. Peygamber bir hadisinde, cemaate gelmeyenlerin evlerini başlarına yıkmak istediğini ifade etmemektedir. Bu bir ikaz mahiyetindedir. Gerçekte onların evini yıkmak istediğinden söylediği bir söz değildir.

12. *Yaratılış icabı ve maddi ihtiyaç gereği olarak yaptıkları (tecerrud anî'l-irşâd: irşâddan soyutlama) grubuna girenler:* Bu kategori, yukarıda zikredilen grupların dışında, Hz. Peygamber'in bir insan olarak yaptığı işleri, davranışları kapsar. Hz. Peygamber'in bu davranışlarından amaç, ne dinî bir hüküm koymak, ne de müslümanların bu davranışlara uymasını istemektir. Yeme-içme, giyim-kuşam tarzı, yolda yürüyüşü vs. bu kategoriye dahildir¹⁵⁶.

Görüldüğü gibi, ilk üç kategorinin bağlayıcılığı kesin olmakla birlikte, diğer kategoriler için aynı şeyi söylemek mümkün değildir. Hz. Peygamber'in sünnetinin büyük bir bölümü teşri amaçlı olup müslümanları bağlayıcı özelliktedir. Ancak bu sünnetin tamamının bağlayıcı olduğu anlamına gelmez. Dolayısıyla çoğunluk içinde yer alıp da bağlayıcı olmayan bu az kısmı tek tek tesbit ederek ortaya koymak daha kolay ve pratik olacaktır. Ancak giriş kısmında da belirttiğimiz gibi bu o kadar da kolay değildir. Netice itibarı ile sünnetin bağlayıcı olmayan kısmının tesbit noktasında şöyle bir yol izlenebilir:

¹⁵³Müslim, Radâ 103; Ebû Dâvûd, Talak 39; Tirmizî, Nikâh 38; Neseî, Nikâh 22; Muvattâ', Talak 67.

¹⁵⁴Buhârî, Mezâlim 20; Müslim, Müsâkât 136; Ebû Dâvûd, Akdya 31; Tirmizî, Ahkâm 17; İbn Mâce, Ahkâm 15.

¹⁵⁵Müslim, Zekât 31, 34.

¹⁵⁶Daha geniş bilgi için bk. Muhammed Tâhir b. Âşûr, *İslam Hukuk Felsefesi (Mekâstü's-şerfiati'l-İslâmiyye)*, çev., Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, İstanbul 1999, s. 48-61; Kırbaoğlu, *İslam Düşüncesinde Sünnet I*, s. 79-87.

a. "Eşyada asl olan ibahadır" kaidesi gereğince, hükmüne dair herhangi bir delil bulunmayan ve kendisinde "kurbet amacı" olduğu zahir olmayan hususlar bağlayıcı değildir¹⁵⁷. Çünkü kurbet kastı taşımayan fiiller ibahaya delalet eder¹⁵⁸.

b. Mescidde ve hutbede âsâ kullanımı, minberin basamakları, mescidini yaptığı hurma dalları ve çamur gibi maddî unsur ve aletlerle ilgili hususlar. Bunlar maslahat gereği yapılan şeylerdir. Bu gibi hususlara, aksine husûsî bir delil sadır olmadıkça ibahadan başka bir hüküm delâlet etmez¹⁵⁹. Burada, sünnetin bağlayıcılık derecesinin tesbitinde de şu hususların dikkate alınmasının isabetli olacağını ifade etmek mümkündür:

1. Hadisin kaynağının vahiy olup olmadığını belirlemek;

2. Hz. Peygamber'in bir sözü veya fiili hangi konumda ve hangi sıfatla söyleyip ya da yaptığını tesbit etmek;

3. Hadisin Hz. Peygamberin tebliğ etmekle mükellef olduğu sahaya girip girmediğini, beşer sıfatıyla söyleyip söylemediğini belirlemek;

4. Hadisin ihtiva ettiği konuyu ve bu konunun dindeki yerini tesbit etmek;

5. Hadise muhatap olan kişinin durumunu göz önünde bulundurmak¹⁶⁰.

Netice olarak şunu söylemek mümkündür:

1. Allah Teâlâ insanları ve cinleri kendisine kulluk etsinler diye yaratmıştır.

2. Allah ile insanlar arasında iletişimi sağlayan ve O'nun buyruklarını insanlara duyuran Peygamberlerdir.

3. Hz. Peygamber bir beşerdir, ancak alelade bir beşer de değildir. Zira o Allah'tan vahiy almakta ve O'nunla iletişim kurabilmektedir.

4. Peygamber'i sevmek ve ona bağlı olmak İslam dinine mensup olmanın bir gereğidir. Ancak bu bağlılığın da bir ölçüsü vardır. Bunun ölçüsü ise tevhidî ölçülerdir.

5. Hz. Peygamber'e izafe edilen söz, fiil ve takrîrler, sünneti teşkil eder. Dolayısıyla İslam dinine mensup olan herkesin, Kur'an'ın bir nevi açılımı olan Peygamber'in sünnetine uyma mecburiyeti vardır. Aksi halde Kur'an'ın her emrine istenen tarzda uyamayacak, sonuçta eksik bir uygulama ile başbaşa kalacaktır.

6. Bununla beraber Peygamber'e izafe edilen her söz, fiil veya takrîre, tek tek uyma zorunluluğu da yoktur. Yani sünnetin tamamı bağlayıcı değildir.

¹⁵⁷ Hz Peygamber'in mücerret fiili Mâlik'e (v. 179) göre ibahaya, Şâli'i'ye (v. 204) göre nedbe delalet eder. Ebû Saîd el-İstaharî (v. 329) ve İbn Hayrân'a (v. 310) göre vücûb ifade eder. es-Sayrafi'ye (v. 330) göre de tavakkuf etmek gerekir. Çünkü mücerret fiilin hasûsî olma ihtimali de vardır. Bk. Şemsuddîn Muhammed b. Yusûf el-Cezerî, *Mi'râcu'l-minhâc şerhu Minhâci'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl li'l-Kâfî Beylâvî*, th., Şaban Muhammed İsmail, Kahire 1413/1993, II, 6; el-Bâcî, *İhkâm*, s. 309-310.

¹⁵⁸ Ebu'l-Velîd el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, th., Abdulmecid Türkî, Beyrut 1407/1986, s. 309, (prg. no: 259). Bazılarına göre, sağ elle yemek, giyinmeye sağdan başlamak gibi hususlar nedbe delalet eder. Ancak el-Bâcî bunun doğru olmadığını söylemektedir. Bk. *ay*.

¹⁵⁹ Sünnetin bağlayıcılığı konusunda daha geniş bilgi için bk. Sakallı, *aym.*, s. 39-102; Karaman, Hayerddin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1988, II, 440, vd.

¹⁶⁰ Bk. Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997, s. 204.

7. Uyuma kapsamında yer alan söz veya fiil, vâcip veya mendûb gibi, fikhî hüküm açısından ne anlam ifade ediyorsa, ona uymak da aynı hükmü ifade eder. Uyuma kapsamı dışında yer alan hususların bir kısmına uymak, sadece mecburiyet taşımaz iken, bazı "hasâis" gibi, bir kısmına uymak ise yasaklanmıştır.

8. Sünnetin bağlayıcılığının tesbitinde ise, sünnet kuralının Hz. Peygamber'in hangi makam ve sıfatından sudûr ettiğinin tayini son derece önemlidir.

9. Hasılı, yukarıda şıklar halinde açıklanan hallerden biri ile Rasûlullah'tan sadır olan söz ve fiiller onun sünnetindedir. Lâkin -açıklandığı gibi- hepsi ittibâi vâcip olan teşrî değildir, kanun da değildir. Ancak Rasûl olma vasfıyla ve umûmî teşrî kastıyla; yani müslümanların ona uyuma amacıyla Peygamber'den (s.a.)-sadır olan her söz ve fiil müslümanlar için ittibâi gerekli olan bir hüccet, bir kuraldır; ondan maksat teşrîdir; genel manada sünnet de, insanların hidayete ermeleri için en uygun bir yoldur¹⁶¹.

¹⁶¹Bk. Hallâf, *Usûl*, s. 44.

KAYNAKLAR

- Ahmed b. Hanbel, *el-Musned*, Beyrut 1405/1985.
- Ahmed Nâim, *Sahîhi Buhârî Muhtasari Tecrîd-i Sarîh Tercemesi ve Şerhi*, Ankara 1981-82.
- Albayrak, Halis, *Kur'an'da İnsan-Gayb İlişkisi*, İstanbul 1993.
- Âsım Efendi, Ebu'l-Kemâl Ahmed, *el-Ukyânûsu'l-basît fî tercemeti'l-Kâmûsi'l-muhît*, İstanbul 1305.
- Ateş, Ali Osman, *Kur'an ve Hadislere Göre Şeytan*, İstanbul 1995.
- Azzam, Abdurrahman, *Ebedî Risâlet*, çev. H. Hüsnü Erdem-Mukaddîme Ahmed Hamdi Akseki, İstanbul 1962.
- el-Âmidî, Seyfuddîn Ebû'l-Hasen Alî b. Ebî Alî b. Muhammed, *el-İhkâm fî usûli'l-ahkâm*, th., eş-Şeyh İbrâhim el-'Acûz, Beyrut ts., (Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye).
- el-Aşkar, Muhammed Süleyman, *Ef'alu'r-Rasûl ve Delâletuhâ ala'l-Ahkâmî's-Şer'iyye*, Beyrut 1408/1988.
- el-Aynî, Bedruddîn Ebû Muhammed Mahmûd İbn Ahmed, *'Umdetü'l-kârî şerhu Sahîhi'l-Buhârî*, Mısır 1392/1972.
- el-Bağdâdî, Ebû Mansûr Abdülkâhir b. Tâhir et-Temûmî, *Usûlüd'd-dîn*, İstanbul 1346/1928.
- el-Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b İsmail, *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul ts, 1315'den ofset.
- el-Cevherî, Ebû Nasr İsmâil b. Hammâd, *es-Sihâh*, (nşr. Ahmed Abdülğafûr Attar), Beyrut 1404/1984.
- el-Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali es-Seyyid es-Şerif, *et-Târifât*, Kahire 1357/1938.
- Çelebi, İlyas, *İslam İnancında Gayb Problemi*, İstanbul 1996.
- ed-Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdurrahmân, *Sunenu'd-Dârimî*, (th. Mustafa el-Biğâ), Dimaşk, 1412/1991.
- ed-Dihlevî, Şah Veliyyullah, *Hucetu'llâhi'l-bâliğa*, Beyrut 1990.
- Ebû Dâvûd, Süleyman İbnu'l-Eş'as es-Sicistânî, *Sunenu Ebî Dâvûd*, İstanbul ts, ofset.
- Ebû Muhammed İzzuddid Abdulaziz b. Abdisselâm, *Klavâidu'l-Ahkâm fî Mesâlihi'l-Enâm*, Beyrut ts., II, 121.
- Ebu'l-Vefîd el-Bâcî, *İhkâmü'l-fusûl fî ahkâmî'l-usûl*, th., Abdulmecid Türkî, Beyrut 1407/1986.

- Elmalılı, Muhammed Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, İstanbul 1971.
- Erul, Bünyamin, *Sahabenin Sünnet Anlayışı*, Ankara 1999.
- el-Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Mukrî, *el-Mısbâhü'l-Münîr fî ğarîbi's-Şerhi'l-kebîr li'r-Rafî'î*, Beyrut ts.
- Görmez, Mehmet, *Sünnet ve Hadisin Anlaşılması ve Yorumlanmasında Metodoloji Sorunu*, Ankara 1997.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Ihyâu ulûmid-dîn*, Dimaşk ts.
- el-Gazzâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *Bidâyetü'l-hidâye*, Mısır 1306 h.
- Hallâf, Abdülvahhâb: *İlmu usûli'l-fikh*, Kuveyt 1390/1970.
- İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid el- Kazvinî, *Sunenu İbn Mâce*, th. Muhammed Fuad Abdülbâkî, Beyrut ts.
- İbn Hacer, Ebu'l-Fadl Şihâbuddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed b. Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-bârî bi-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Beyrut 1402 h.
- İbn Kayyim el-Cevziyye, Ebû Abdullah Muhammed b. Ebî Bekr b. Eyyüb, *I'lâmu'lmuvakkî'în an Rabbi'l-âlemîn*, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamid, Kahire 1374/1955.
- İbn Kesîr, İmâduddîn Ebû'l-Fidâ İsmail b. Ömer b. Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, Kahire 1400/1980.
- İbn Manzûr, Ebu'l-Fadl Cemalüddîn Muhammed b. Mükerrrem, *Lisânu'l-arab*, Beyrut ts.
- İbnu'l-Esîr, Mecdu'd-dîn Ebu's-Sa'adât İbnu'l-Esîr, *en-Nihâye fî ğarîbi'l-hadîs ve'l-eser*, Beyrut ts. ofset.
- Karaman, Hayerddin, *İslâmın Işığında Günün Meseleleri*, İstanbul 1988.
- el-Kârî, Nureddin Ali b. Sultan Muhammed Ali el-Kârî el-Herevî, *Şerhü's Şifâ*, Beyrut ts.
- el-Kastalânî, Ebû'l-Abbâs Şihâbuddin Ahmed b. Muhammed, *İrşâdu's-sârî li-şerhi Sahîhi'l-Buhârî*, Bağdat ts. [Bulak 1304-5/1886-7 tarihli 6.bs'dan ofset].
- Kırbaçoğlu, Hayri, *İslam Düşüncesinde Sunnet I*, Ankara 1996.
- Koçkuzu, Ali Osman, *Hadiste Nâsîh Mensûh*, İstanbul 1985.
- Mâlik b. Enes, *el-Muvattâ*, th. M. Fuad Abdülbâkî, Beyrut 1406/ 1985.
- Müslim, Ebu'l-Hüseyn Müslim İbnü'l Haccâc el- Kuşeyrî, *Sahihu Müslim (el-Câmiü's sahh)* nşr. Muhammed Fuad Abdülbâkî, İstanbul ts. ofset.
- en-Neseî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Şu'ayb, *Sunenu'n-Neseî*, Beyrut ts.
- en-Nevevî, Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref, *el-Minhâc fî şerhi Sahîhi Müslim İbni'l-Haccâc*, Bağdat ts. (Bulak 1304-5/1986-7 tarihli 6. baskıdan ofset, İrşâdu's-

Sârî'nin kenarında)

Özağar, Mehmet Emin, "Polemik Türü Revâyetlerin Gerçek Mahiyeti", *İslâmiyât*, Cilt: 1, Sayı: 3, Temmuz-Eylül 1998.

Râğib el-İsfahânî, Ebu'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed, *el-Müfredât fî ğarîbi'l-Kur'ân*, (th. Muhammed Seyyid Geylânî), Beyrut ts.

er-Râzî, Ebu Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer (Fahrüddin er-Râzî), *Mefâtihü'l-gayb (et-Tefsîrül-kebîr)*, Beyrut 1934, ofset.

Reşid Rızâ, Muhammed, *Tefsîrül-Menâr* (Tefsîrül-Kur'an'ı'l-Hakîm), Beyrut 1393/1973.

Sakallı, Talat, "Sünnet'in Bağlayıcılık Açısından Taksimi", *SDÜİFD*, Sy: 2, Isparta 1996.

es-Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Ebû Sehl, *Usûlu's-Serahsî*, İstanbul 1990 ofset.

es-Sindî, Ebû'l-Hasan Nureddin b. Abdulhâdî, *Haşîye alâ Süneni'n-Nesaî*, nşr. Muhammed Emin Demec, Beyrut ts., (Nesaî'nin Süneni ile bir arada)

es-Suyûtî, Ebû'l-Fadl Celâlüddîn Abdurrahman b. Ebî Bekr, *el-Hasâisu'l-Kübrâ*, th. Muhammed Halil Harrâs, Kahire 1387/1967.

eş-Şâfi'î, *er-Risâle*, çev., Ubeydullah Dalar, Ankara trs. (Gaye Matbaacılık).

Şeyh İsmail el-Hakkî er-Rabbânî es-Samedânî, *el-Furûk*, İstanbul 1310.

eş-Şâtıbî, Ebû İshâk İbrahim b. Mûsa b. Muhammed, *el-Muvâfakât fî usûli ş-şerî'a*, th. ve şrh. Abdullah Derrazî, byy. ts.

Şemsüddîn Muhammed b. Yusûf el-Cezerî, *Mi'râcu'l-minhâc şerhu Minhâci'l-vusûl ilâ 'ilmi'l-usûl li'l-Kâdî Beydâvî*, th., Şaban Muhammed İsmail, Kahire 1413/1993.

Şeyh İsmail Hakkı er-Rabbânî es-Samedânî, *el-Furûk*, İstanbul 1310 h.

Tâhir b. Âşûr, Muhammed, *İslam Hukuk Felsefesi* (Mekâsıdu'ş-şerfati'l-İslâmiyye), çev., Vecdi Akyüz-Mehmet Erdoğan, İstanbul 1999.

et-Tehânevî, Muhammed Ali b. Ali, *Keşşâfu Istilâhâti'l-funûn*, İstanbul 1984 (Kalkütta 1862 bs.'dan ofset).

et-Tirmizî, Ebû İsâ, *el-Câmiü's-sahîh* (Sunenu't-Tirmizî), Beyrut ts.

el-Umerî, Nâdiye Şerif, *İctihâdu'r-Rasûl*, Beyrut 1405/1985.

Zeydan, Abdülkerim, *el-Vecîz fî usûli'l-fikh*, İstanbul 1979 ofset.

ez-Zebîdî, M. Murtaza, *Tâcu'l-Arus min Cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut ts. (Mısır 1306 el-Hayriyye bs.'dan ofset).